

Р. П. ПАНАСЮК

Роман Петрович Панасюк, кандидат історичних наук, доцент Київського університету права НАН України

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАЦІЇ В РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1920-ТІ РР. ХХ СТ.)

Наприкінці 1919 – на початку 1920 рр. більшовики за допомогою зброї захопили владу в Україні та почали докорінне руйнування всіх соціально-економічних відносин. Вони відразу приступили до встановлення нової соціальної структури суспільства. Їм вдалося знищити велику приватну власність. Але більшовики не мали чіткої, цілісної політики щодо представників дрібного та середнього приватного капіталу, які становили основу кооперативних організацій.

Спочатку у своїх постановах більшовики законодавчо не визначали свого ставлення до кооперативів. Здійснювалась експропріація майна «експлуаторських» класів, до яких зараховувались навіть представники малого бізнесу, в тому числі й члени кооперативів. Їх майно та майно кооперативних організацій конфіскувало на користь держави. У даний період відбулось перше одержавлення всіх видів кооперативів.

Взагалі, в історії розвитку кооперативного законодавства можна виділити два великих періоди:

I. 1917–1920 рр. – політика «воєнного комунізму» і спроба законодавчого одержавлення кооперації.

II. 1921–1931 рр. – проведення нової економічної політики, яка сприяла відродженню кооперативів.

У січні 1918 р. Наркомат продовольства на основі пропозицій В. Леніна розробив проект декрету «Про споживчі комуни», тези якого по суті носили антикооперативний характер, оскільки передбачати повну націоналізацію споживчих кооперативів та створення споживчих комун¹. Проте після публікації у пресі проект декрету був вкрай негативно сприйнятий у суспільстві. 17 лютого 1918 р. об'єднане зібрання представників кооперативних організацій у Петрограді виступило із різкою критикою декрету. Схожу позицію висловив і Третій Всеросійський з'їзд, який відбувся у тому ж місяці в Москві. Уже в січні 1918 р. на I-му з'їзді робітничих союзів партійна більшість вимагала, щоб кооперативні організації були перетворені на звичайні державні органи. У складних умовах громадянської війни та катастрофічної ситуації в економіці Рада Народних Комісарів (далі – РНК) пішла на поступки. У результаті переговорів із представниками кооперативних організацій вдалось досягнути компромісу. 10 квітня 1918 р. було прийнято декрет «Про споживчі кооперативні організації» – перший післяреволюційний законодавчий акт, присвячений кооперації². Суть цього документа полягала в тому, що споживча кооперація залучалась до виконання обов'язкового держплану, при цьому зберігались основні кооперативні принципи. Місцевим органам державної влади рекомендувалось припинити переслідування та звільнити арештованих кооператорів, відновити уже ліквідовані на той момент кооперативи.

Фактично більшовики в силу обставин відмовились від революційних перетворень, перейшовши до більш «м'якої» тактики, спрямованої на посилення державного контролю над кооперацією. Як наслідок, протягом 1918–1920 рр. було видано ряд законів, що жорстко обмежували кооперативну самостійність. Еталонним прикладом є декрет РНК від 21 листопада 1918 р. «Про організацію постачання», згідно з яким комісаріат продовольства мав право відмінити будь-які рішення кооперативного Центросоюзу – вищого координуючого органу споживчої кооперації³. Кооперація змінила свої функції: відійшла від багатьох кооперативних принципів, була усунена від багатьох видів діяльності. З добровільної самостійної організації вона перетворилася на залежний від державних органів апарат.

Отже, на території РСФРР більшовицька влада ще на початку 1918 р. шляхом численних декретів РНК реорганізувала російську кооперацію, що дало можливість включити її в мілітаризовану економічну систему «воєнного комунізму». РНК фактично перенесла в Україну уже існуючий досвід роботи із кооперативними організаціям. Реорганізована на підставі декретів радянської влади українська споживча кооперація зменшила свою мережу з близько 15 000 споживчих товариств у січні 1920 р. до 4869 на 1 січня 1921 року⁴. Офіційні більшовицькі кола підкреслювали, що реорганізація також мала на меті позбавити кооперативні організації впливу й керівництва дрібнобуржуазних прошарків населення, які вороже ставилися до радянської влади. Необхідно відмітити важливу деталь: якщо в часи Російської імперії кооперація функціонувала на основі власних коштів, то радянські часи в основу кооперативної діяльності було покладено державне фінансування. Усі необхідні їй кошти надавались у формі державних цільових кредитів.

Політичний режим і методи «воєнного комунізму» паралізували будь-яку господарську ініціативу. Промисловість дійшла до цілковитої руїни. Чорна металургія України давала лише 0,5–1 % довоєнного видобутку. Із 18 доменних печей української металургії працювала тільки одна на Донбасі. Загалом виробництво української промисловості скоротилося до 10 % довоєнного рівня. Ще більш руйнівні наслідки полі-

тика «воєнного комунізму» мала в сільському господарстві. Посівна площа в п'ятьох степових губерніях України скоротилася з 21,0 млн га в 1916 р. до 15,7 млн га в 1922 році. У цілому збір зернової продукції України дав у 1921 р. 45 млн пудів, тобто 25 % довоєнного збору⁵. Політика «воєнного комунізму» швидко себе вичерпала і стала не ефективною. Населення переходило на натуральний товарообмін та самозабезпечення, до офіційної кооперації ставилися байдуже. Це пояснювалося тим, що в період політики «воєнного комунізму» селяни здебільшого були вороже налаштовані до більшовиків. Навесні 1921 р. стало очевидно, що загальне незадоволення низів, їх озброєний тиск може привести до скинення більшовиків. Тому В. Ленін заради збереження влади зважився відійти від політики «воєнного комунізму» та здійснити ряд економічних реформ, що увійшли в історію під назвою «нова економічна політика» (далі – *неп*).

Із запровадженням *непу* кооперація отримала шанс на відродження, але уже на якісно новій правовій основі. Важливою складовою розвитку кооперації В. Ленін визначив всебічне використання форм стимулювання і заохочення – створення для неї державної допомоги у вигляді кредитування, фінансування, надання необхідної сировини. Ці заходи мали двоїту мету. Із одного боку, вони, безумовно, сприяли швидкому відродженню кооперативного руху. Однак, з іншого боку, така політика спрямовувалась на створення розколу в середовищі кооператорів, оскільки пільги об'єднували підприємців, готових переходити на радянські форми кооперації в обмін на кращі умови для свого виробництва⁶.

Правовий початок *непу* – постанова Всесоюзного центрального виконавчого комітету від 15 березня 1921 р., згідно з якою продрозверстка замінювалась проподатком. Продрозверстка – накладений на селян примусовий обов'язок здавати державі, нібито у формі податку, всю свою продукцію, за винятком скупой норми особистого споживання – 12 кілограмів на місяць. Насправді ж озброєні «продовольчі відділи» забирали в селян увесь запас хліба, за винятком того, що вони змогли приховати.

Протягом перших місяців з моменту запровадження *непу* керівництво УСРР прийняло ряд рішень, які повертали українській кооперації права у виробничій сфері. У резолюції «Економічна політика найближчого періоду», прийнятій на Першій всеукраїнській нараді КП(б)У (травень 1921 р.), наголошувалося на потребі термінового розвитку виробництва предметів сільського споживання⁷. Споживча кооперація для підтримки сільського пайовика та збільшення випуску товарів першої необхідності мала розгорнути мережу промислових підприємств. Також на цій нараді була затверджена резолюція «Про кооперацію», у якій підкреслювалось, що кооперація може відіграти подвійну роль: або контрагента, що отримує на основі певного договору більш самостійні виробничі завдання, або технічного апарату, який лише розв'яже завдання економічних органів⁸. Зазначені законодавчі акти були зумовлені політикою «воєнного комунізму». Адже більшовики, встановивши свою владу в Україні, зіткнулися з проблемою продовольчої кризи, яку потрібно було якомога швидше вирішити.

Перші кроки більшовиків в умовах *непу* були насамперед направлені на розвиток споживчої кооперації, адже функціонування радянської влади в умовах суспільної та економічної розрухи потребувало ефективного механізму продовольчого постачання. Тисячі робітників промислових центрів, червоноармійці та функціонери РКП(б) потребували продуктів харчування. Задовольнити їх потреби було неможливо без споживчої кооперації. Цим пояснюється прагнення більшовиків встановити над нею свій контроль. Провідні партійні лідери майже відверто визнавали банкрутство економічної політики «воєнного комунізму» й засуджували руйнування кооперативних організацій. Приміром, представник уряду УСРР Д. Мануїльський на з'їзді уповноважених Всеукраїнського союзу сільськогосподарської кооперації, 18–23 березня 1922 р. у Харкові, визнавав: «Стан сільського господарства на Україні надзвичайно важкий. Ми добре розуміємо, що лишень шляхом організації самого селянства можна відродити наше сільське господарство. Державна влада в УСРР гарантує повний спокій у цій роботі»⁹. Згодом пленум ЦК КП(б)У у липні 1924 р. констатував, що споживча кооперація є одним із основних джерел забезпечення населення предметами першої необхідності¹⁰.

Декрет Раднаркому від 7 квітня 1921 р. «Про споживчу кооперацію» – хронологічно перший декрет, який стосувався кооперації в умовах *непу*. Він відміняв декрет «Про споживчі комуні» та відновлював базові принципи діяльності споживчих кооперативів. Важливу роль мав декрет «Про кошти кооперації» від 26 липня 1921 р. у якому визнавалась необхідність державної підтримки споживчої кооперації у вигляді короткострокових та довгострокових кредитів¹¹. Однак протягом усього періоду існування *непу* стан кооперації дуже залежав від державної фінансової політики.

Пленум ЦК КП(б)У, що проходив у липні 1921 р., наголосив на необхідності поповнення коштами товарообмінного фонду споживчої кооперації та відродження її виробничих потужностей. Акцентувалося на тому, що потрібно максимально використовувати сили кооперації для розвитку виробництва і заготівель промислової сировини, оскільки товарів широкого вжитку для населення катастрофічно не вистачало. Наркомфін УСРР було доручено терміново віднайти джерела для зміцнення кооперації грошми, необхідними для розвитку промислових операцій. Водночас пленум підкреслював потребу збереження регулюючої ролі держави у процесі відродження кооперативної промисловості¹². Загалом із запровадженням *непу* споживча кооперація отримала від держави грошові та товарні кредити на покриття організаційних витрат за рахунок Наркомпроду в розмірі 10 млрд крб¹³. Проте зміна політики щодо кооперації в Україні відбувалась значно повільніше, ніж у РСФРР. Пояснюється це надзвичайно складними політичними і суспільно-економічними умовами та домінуванням у керівних органах кооперативів антирадянських елементів¹⁴.

Особливим для розвитку кооперативного руху став 1923 рік. На той час держава мала виходити з соціально-економічної кризи, але цього не сталося. Навпаки, в країні виникла економічна криза. Тому для під-

тримки кооперації керівництво республіки прийняло ряд нових постанов. 26 лютого 1923 р. була ухвалена постанова ВУЦВК «Про порядок повернення споживчій кооперації підприємств, що належали їй», у якій зазначалась необхідність повернення кооперативним організаціям націоналізованого майна. Слід зауважити, що процес повернення націоналізованого майна мав певні особливості. Так, держава залишала за собою право на частину колишніх підприємств і промислів споживчої кооперації, що й було закріплено у постанові. Водночас організаціям споживчої кооперації потрібно було в обов'язковому порядку документально довести приналежність їм конфіскованого майна. Це ускладнювало ситуацію, оскільки значна частина документів у воєнні роки була знищена. Тому в окремих випадках радянська влада дозволяла враховувати покази свідків, що теж було не простою справою. Отже, положення аналізованого документу були суперечливими. З одного боку, йшлося про матеріально-фінансову підтримку кооперативної промисловості існуючою владою, а з другого, – про намагання залишити у власності держави незаконно присвоєні кооперативні промислові підприємства¹⁵.

Податкова політика у 1921–1923 рр., спрямована на створення штучної рівності серед населення, зруйнувала приватногосподарську систему. Держава за допомогою податків прагнула викоринити будь-які капіталістичні елементи в економіці. Більшовики розглядали податкову політику в 20-х рр. як головний механізм впливу на дрібних виробників. Тому у податковій політиці панував диференційований підхід в оподаткуванні, особливо щодо приватних дрібнотоварних виробництв (кустарно-ремісничі майстерні). Також радянська влада за рахунок відродження місцевої приватної та кооперативної промисловості розраховувала наповнити місцеві бюджети. Декрет РНК УСРР від 14 травня 1921 р. «Про податки і збори, які стягуються на користь міських рад з торгівлі та промислів» зобов'язував фіскальні органи оподаткувати промислові підприємства, що функціонували у містах, на користь міських рад. Декрет містив точно визначені розміри оподаткування промислових підприємств, зокрема кооперативних, урахуваючи їх потужність¹⁶. Тобто, з перших кроків, спрямованих на відродження виробничих операцій промислових підприємств, споживча кооперація мала сприяти поповненню місцевого бюджету.

Внаслідок непомірного оподаткування в тіньовому виробництві залишилось близько 5 млн крб., а кількість майстерень скоротилась з 6 тис. у 1921 р. до 572 в 1923 році¹⁷. Незадовільне становище у промисловій кооперації збіглося із гострим товарним голодом та різким зростанням цін на промислові товари. Щоб зупинити зниження кооперативного виробництва, було видано декрет «Про податкові пільги для промкооперативних організацій» від 7 грудня 1923 р., згідно з яким повністю звільнялися від промислового податку низові сільськогосподарські кооперативні організації з річним оборотом нижче 20 тис. крб. (на той момент промисловий податок становив 24 % загального обсягу вартості продукції підприємств), для промислових кооперативів поза сільською місцевістю встановлювалася знижка до 50 %¹⁸.

Пільговий період в оподаткуванні мав важливе значення для країни. Він стимулював економічне піднесення та допоміг владі взяти під контроль приватногосподарську кооперацію. Однак економічна криза 1923 р. підірвала фінансове становище споживчої кооперації. Держава була змушена продовжувати підтримувати споживчу кооперацію. Під час роботи XIII з'їзду РКП(б) (травень 1924 р.) наголошувалось на необхідності державної підтримки споживчої кооперації¹⁹. На споживчу кооперацію УСРР поширювалася постанова РНК СРСР від 20 травня 1924 р. «Про споживчу кооперацію». Вона надавала ряд пільг споживчій кооперації: порівняно із приватними господарствами – більш низький податок з обороту, було зменшено залізничний тариф на перевезення товарів, знижено плату за оренду приміщень²⁰. Окрім податкових пільг держава спрощувала процедуру отримання кредитів для споживчих товариств²¹. Також мали місце випадки прямого адміністративного тиску державних органів на банківські установи. Партійні органи вдавалися до погроз накладення стягнень на керівників банків за відмову надавати кооперативам ризиковані кредити²². У липні 1924 р. на черговому пленумі ЦК КП(б)У визнавалось вкрай важке фінансове становище кооперативів. Пленум, розуміючи неможливість вирішити проблеми кооперативів лише за рахунок державної допомоги, порадив їм більше розраховувати на власні ресурси у вигляді пайових внесків, паїв, авансових платежів та ін.²³ Влада дозволила перейти на добровільне членство в кооперативах, що дало змогу одержати додаткові кошти завдяки залученню нових пайовиків. Це частково покращило фінансове становище кооперативів.

Надання пільгових кредитів допомогло зберегти діяльність кооперативів. Однак, за статистичними даними, у 1924 р. співвідношення власних та запозичених коштів сільських споживчих товариств становило 1:5,6. Споживча кооперація функціонувала насамперед на позичені гроші, серед яких важливе місце посідали довготермінові кредити Народного комісаріату фінансів УСРР²⁴. Тобто, надаючи фінансову підтримку споживчій кооперації, держава посилювала контроль за використанням виділених коштів. Так спеціальний уповноважений готував щоквартальний звіт про фінансовий стан Всеукраїнського союзу споживчих кооперативних організацій (далі – Вукопспілки)²⁵.

Поглиблення контролю за кооперацією спостерігається у явищі примусового просування товару від виробника до первинних кооперативів. Через нестачу промислових товарів восени 1924 р. органи державної влади вдалися до планового розподілу товарних мас, суть якого полягала у централізованому розподілі промислової продукції через систему споживчої кооперації²⁶. З 1925 р. така практика стала обов'язковою для трестів. Держава не лише встановлювала відпускні ціни на промислово продукцію трестів, але визначала, кому, де саме і коли її необхідно реалізувати. Отже, замість стимулювання економічної заінтересованості у просуванні товарів до споживачів влада вдавалась до безпосереднього адміністративного тиску. Така практика розглядалась державою як важливий крок на шляху розвитку плановості в регулюванні торгівлі, а також

як ефективний засіб боротьби з дефіцитом товарів. Однак вона не враховувала економічні закони ринку, зокрема його сезонні коливання.

Щоб допомогти споживчій кооперації, більшовики також провели ряд заходів, спрямованих на розширення її договірних відносин із промисловими підприємствами. Набула поширення практика укладання генеральних договорів – договорів між центрами виробництва промислових товарів і центрами споживчої кооперації про умови постачання товарів, на базі яких укладались прямі договори між кооперативними організаціями і низовими організаціями постачальників. Тобто, трести чи синдикати мали забезпечувати промисловими товарами місцеві організації споживчої кооперації. Це стало одним із шляхів державного регулювання процесу прямого просування товарів від виробника до споживача. Така практика мала свої позитивні результати. Частка споживчої кооперації СРСР у збуті промислових товарів основних державних синдикатів за період з жовтня 1923 р. по жовтень 1924 р. збільшилась з 17 % до 42,5 %²⁷.

Проте і проблем у торгівельних відносинах між споживчою кооперацією та державними промисловими підприємствами існувало багато. Найчастіше проблеми виникали через невиконання підприємствами своїх зобов'язань за умовами генеральних договорів. Приміром, протягом 1924–1925 рр. Цукротрест виконав договори лише на 60 %, Уралмет – на 50 %, Продосилікат – на 45 %²⁸. Влада робила усе, щоб лише споживча кооперація була основним закупівельником і продавцем продукції державної промисловості. Це було проявом адміністративного втручання держави у торгівельні відносини, ігнорування економічних законів ринку. Планові рознарядки товарів та генеральні договори позбавляли кооперативні організації комерційної ініціативи, а також ще більше посилили неврегульованість попиту та пропозиції, що призвело до збіднення асортименту товарів.

У цілому протягом 1924–1925 рр. завдяки податковій та кредитній державній підтримці відбулася певна стабілізація фінансового стану споживчої кооперації, що допомогло значно активізувати її торгівельну діяльність. Хоча укладені споживчою кооперацією генеральні договори контролювалися державою, але вони сприяли зростанню товарообороту кооперативних організацій. Завдяки генеральним договорам торгівельні обороти Вукопспілки в 1925 р. порівняно із 1924 р. зросли на 54,8 %²⁹.

За період непу найшвидше в УСРР розвивалась сільськогосподарська кооперація. Серед інших видів кооперативних об'єднань вона вийшла на перше місце не лише за кількістю пайщиків, а й за різноманітністю організаційних форм та розмірами й різновидністю господарської діяльності. Для своєї розбудови вона використала дореволюційну базу земських організацій у сільському господарстві, людські сили та ще зовсім свіжий досвід кооперативної організації села в роки національно-визвольних змагань.

У період з 1926 р. по 1928 р. українська кооперація змогла вийти на довоєнні показники, а в деяких сферах навіть значно перевищити їх. Кооперація допомагала швидко піднятися сільському господарству в період непу. Навіть збільшилась посівна площа та підвищилась якість продукції порівняно з довоєнним періодом³⁰.

Радянська закордонна торгівля фактично перебувала в руках держави, а кооперація слугувала їй як прикриття. Для закордонної торгівлі створювали мішані англо-, німецько-, французько-радянські акційні товариства³¹. Радянська влада ставила собі за мету використати кооперативні організації для підготовки своїх партійних господарських кадрів та для налагодження з їх допомогою господарських зв'язків із іншими країнами³². За кордоном почали масово з'являтися навмисне розповсюджені більшовицьким урядом статті в пресі й навіть окремі публікації про кооперацію в СРСР – російських, українських та іноземних авторів.

Фінансування закордонної кооперативної торгівлі проводилося за допомогою агенцій Московського Народного Банку в Лондоні, Берліні, Парижі, Нью-Йорку. Закордонними операціями української кооперації у той час частково керував Українбанк, залежний у тих операціях від одержавленого Московського Народного Банку³³. За допомогою кооперативних організацій вивозили сільськогосподарську продукцію, насамперед з України – збіжжя, цукор, масло, яйця в обмін за машини для важкої промисловості.

Роботою української кооперації цікавились і закордонні кооперативи. Тільки протягом 1925–1929 рр. в УСРР побували кооперативні делегації Австрії, Франції, Чехословаччини, Англії, Польщі, Західної України та ін.³⁴.

Однак не всі прийняті в роки непу законопроекти були спрямовані на захист кооперації. Мала місце і зворотна тенденція. Так, 22 серпня 1924 р. було прийнято постанову РНК «Про сільськогосподарську кооперацію», в якій перераховувався ряд умов, за невиконання яких кооперативи підлягали примусовій ліквідації³⁵.

У другій половині 20-х років радянська держава повністю оволоділа українською кооперацією в політичному та економічному плані. Часто фінансування кооперативних центрів проводилося з державного бюджету, усі збитки під час проведення торгівельних операцій погашалися за рахунок держави. Кооперативи зобов'язувалися звітувати перед державними органами та подавати свої річні плани на затвердження у відповідні інстанції.

З кінця 1920-х років для кооперативів ситуація в країні починає поступово погіршуватись. Влада взяла курс на всебічне підпорядкування всіх видів кооперативів. Із займаних посад у кооперативах звільнялись люди із великим досвідом роботи, взамін призначались нові карди, обов'язково – члени партії. Брак досвіду діяльності в кооперативах компенсувався вірністю партії. Відбулась нова хвиля переслідувань окремих кооператорів. Сама кооперативна система підлягала організаційній перебудові, поступово включаючись в систему державного адміністративного управління. Економічні методи управління стали витіснятися командно-

адміністративними. Держава почала законодавчо відводити кожному виду кооперативів жорстко визначені функції.

На початку 30-х років неп було замінено колективізаторською політикою, яка характеризувалась строгою регламентацією економічних відносин та централізацією керівництва.

Загалом законодавча політика більшовиків у галузі кооперативного будівництва мала суперечливий характер. Становище кооперативів визначалось різноманітними постановами та декретами державних органів, які постійно доповнювали, змінювали чи відміняли одне одного.

Аналіз державних декретів і постанов, які вийшли протягом 1921–1924 рр., переконує у тому, що владою була розроблена ціла низка документів, які, з одного боку, давали поштовх до відродження виробничої діяльності споживчої кооперації, а з другого, – регламентувати та обмежувати її, включаючи адміністративну і навіть судову відповідальність. Промислові підприємства споживчої кооперації у той складний для республіки період значних пільг від держави при сплаті податків не отримали, відтак при формуванні матеріальної та фінансової бази для налагодження виробничої діяльності мали розраховувати на власну господарськ ініціативу та грошову підтримку пайовиків.

Протягом 1924–1925 рр. споживча кооперація УСРР розширювала свою торгівельну діяльність. Особливістю зазначеного періоду було те, що стаючи все більш фінансово спроможною, споживча кооперація була змушена рахуватись з пануванням планових засад у сфері товарообігу.

Держава, підтримуючи споживчу кооперацію, мала на меті не лише економічні, а й політичні цілі. Влада намагалась якомога швидше витіснити приватну торгівлю із споживчого ринку.

Загалом кооперація в роки непу постійно відчувала нестачу стійкого законодавчого фундаменту, який мав забезпечувати ефективність та стабільність розвитку кооперативів.

¹ Чучулин А. В. Советское кооперативное законодательство на пути огосударствления кооперации (1917–1931 гг.) / А. В. Чучулин // Вестник ТГПУ. – Вып. 3 (66). – Омск, 2007. – С. 40.

² Там само. – С. 40.

³ Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917–1918 гг. [Электронный ресурс]. – М., 1942. – № 83. – Режим доступа : <http://istmat.info/node/31868>

⁴ Клок В. І. Одержавлення споживчої кооперації України як складова політики «воєнного комунізму» / В. І. Клок // Вісник Львівської комерційної академії. – Л., 2009. – Вип. 8. – С. 144. – (Серія «Гуманітарні науки»).

⁵ Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – С. 276.

⁶ Нізова Л. В. Промислова кооперація Радянської України в добу НЕПу / Л. В. Нізова; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2001. – 168 с. – С. 5.

⁷ Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1918–1941 : в 2 т. – К. : Политиздат Украины, 1976. – Т. 1. – С. 148–149.

⁸ Там само. – С. 151–152.

⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 371. – Арк. 92.

¹⁰ Оніпко Т. В. Торгівельна діяльність споживчої кооперації України в період НЕПу (історико-економічний аспект) : моногр. / Т. В. Оніпко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2010. – С. 202.

¹¹ Собрание узаконений и распоряжений правительства за . – М., 1944. – С. 382.

¹² Оніпко Т. В. Виробничі галузі споживчої кооперації України в контексті нової економічної політики (1921–1928 рр.) : моногр. / Т. В. Оніпко. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010 – С. 69.

¹³ Аріман М. В. Історія споживчої кооперації України : підруч. для студентів кооперат. вузів / М. В. Аріман, С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей. – Л. : Укоопспілка, Вид-во Л.К.А, 1996. – С. 207.

¹⁴ Споживча кооперація України. / Керівник авт. кол. С. Сіденко. – К., 1965. – С. 33.

¹⁵ Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – Х., 1923. – № 7. – С. 221–222.

¹⁶ ЦДАВО України. – Ф. 337. – Оп. 2. – Спр. 1669. – Арк. 43.

¹⁷ Нізова Л. В. Промислова кооперація Радянської України в добу НЕПу / Л. В. Нізова. – К. : Інститут історії України НАН України. – С. 62.

¹⁸ Там само. – С. 63.

¹⁹ Оніпко Т. В. Торгівельна діяльність споживчої кооперації України в період НЕПу (історико-економічний аспект) : моногр. / Т. В. Оніпко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2010. – С. 185.

²⁰ Известия ЦИК и ВЦИК. – 1924. – № 4. – 21 мая.

²¹ Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – Х. : Вид-во НК юстиції УСРР. – 1924. – № 21–22. – С. 492–494.

²² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2077. – Арк. 19.

²³ Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1918–1948. : в 2 т. – К. : Политиздат Украины, 1976. – Т. 1. – С. 320.

²⁴ Состояние товарооборота на Украине. – Х. : Книгоспілка, 1926. – С. 21.

²⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1900. – Арк. 23.

²⁶ Оніпко Т. В. Торгівельна діяльність споживчої кооперації України в період НЕПу (історико-економічний аспект) : моногр. / Т. В. Оніпко. – Полтава : РВВ ПУСКУ. – 2010. – С. 205.

²⁷ Дмитренко В. П. Торговая политика советского государства после перехода к НЭПу 1921–1924 гг. / В. П. Дмитренко. – М. : Наука. 1971. – С. 188.

²⁸ Всеукраїнська центральна спілка «Вукопспілка». – Х. : Вид-во Вукопспілки, 1926. – С. 90.

²⁹ Краткий отчет Вукопспілки за 1924–1925 год. – Х., 1926. – С. 5.

³⁰ ЦДАВО України. – Ф. 423. – Оп. 4. – Спр. 185. – Арк. 41.

³¹ Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – С. 293.

³² Там само. – С. 278.

³³ Дешко Е. Кооперація на Україні. / Е. Дешко. – Х., 1927. – С. 11.

³⁴ ЦДАВО України. – Ф. 807. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 236.

³⁵ Чучулин А. В. Вказана праця. – С. 44.

Резюме

Панасюк Р. П. Правове забезпечення української кооперації в роки нової економічної політики (1920-ті рр. XX ст.).

У статті досліджується еволюція політики більшовиків щодо української та всесоюзної кооперації на основі законів та нормативно-правових актів, які визначали правове становище кооперативів. Розглянуто особливості державного регулювання діяльності кооперативів у сфері оподаткування, кредитування, міжнародній торгівлі.

Ключові слова: кооперація, влада, декрет, закон, більшовики, політика, податок, кредит, торгівля.

Резюме

Панасюк Р. П. Правовое обеспечение украинской кооперации в годы новой экономической политики (1920-е гг. XX в.).

В статье исследуется эволюция политики большевиков в украинской и всесоюзной кооперации на основе законов и нормативно-правовых актов, определяющих правовое положение кооперативов. Рассмотрены особенности государственного регулирования деятельности кооперативов в сфере налогообложения, кредитования, международной торговли.

Ключевые слова: кооперация, власть, декрет, закон, большевики, политика, налог, кредит, торговля.

Summary

Panasiuk R. Legal security cooperation during the New Economic Policy (1920-ies XX century).

The article examines the evolution of Bolshevik policy on Ukrainian and cooperation on the basis of laws and legal acts that determine the legal status of cooperatives. Shown the features of state regulation of cooperatives in the area of taxation, credit, international trade.

Key words: cooperation, power, decree, law, the Bolsheviks, politics, tax, credit, trade.

Отримано 9.10.2014

УДК 340.132.2

І. М. СИТАР

Ігор Михайлович Ситар, кандидат юридичних наук, доцент, докторант Національної академії внутрішніх справ

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН У КРИТИЧНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (АКУЛЬТУРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

Інтеграція України у світовий правовий простір вимагає перегляду системи нормативного регулювання суспільних відносин, яка повинна базуватися на взаємодії західних та інших правових традицій з національними, що відповідають культурологічному рівню.

Правові традиції певного соціуму відображають рівень розвитку культури та є соціогуманітарною основою для здійснення критично-правових досліджень на макро- і мікрорівнях у контексті аналізу правових систем сучасності.

Культурологічним аспектам права присвячено праці Ч. Варги, О. Д. Тихомирова, Л. А. Луць, М. М. Марченка, Г. Франкенберга. Однак поза увагою дослідників залишилось висвітлення культурологічного феномену в критично-правових дослідженнях у контексті аккультурації.

Самобутність та особливості сприйняття соціумом норм та інститутів, які вироблені в інших правових традиціях, розкриваються у критично-правових дослідженнях і відображають культурологічний феномен.

Для того, щоби пізнати щось інше, ми повинні зосередитися на культурі й нашій мові, які будуть відображати власне «Я» в процесі пізнавальної історії, культурологічний підхід у процесі критично-правових досліджень¹.

Особливої уваги набуває порівняння основних інститутів у галузі конституційного права, оскільки судді, прокурори, адвокати, державні службовці, політики повинні уявляти собі, як функціонує та чи інша правова система, з'ясувати соціальні і правові регулятори в тих чи інших правових системах. Для аналізу правових систем компаративіст ставить перед собою завдання аналізу соціокультурних та економічних показників суспільства, які є ключем до розуміння правових норм, аналізу політико-культурних установок